

Lezing Will Tiemeijer

29 september 2023, Divosa Fenchmark Festival 2023

Will Tiemeijer is bijzonder hoogleraar Gedragwetenschappen en Beleid aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en senior-onderzoeker bij de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), waar hij projectleider is van het project 'Onzekerheid en onbehagen'.

Over het onderwerp van deze lezing verschenen van hem dit voorjaar twee publicaties, namelijk "Onzekerheid, maatschappelijk onbehagen en persoonlijke controle. Een conceptuele en empirische analyse (WRR-working paper 53)" (samen met Anne-Greet Keizer) en "De rol van grenzen aan doenvermogen bij rondkomen, financiële zorgen en problemen".

Deze verkiezingen is 'bestaanszekerheid' hét thema. Het is bijna komisch hoe alle partijen zich plots op het thema hebben gestort. Zelfs de VVD, bang om de electorale boot te missen, heeft 'bestaanszekerheid' in zijn campagne omarmd. Het is dan ook geen gewaagde voorspelling dat bij het nieuwe regeerakkoord alle aandacht zal uitgaan naar slechts één vraag: wie krijgt hoeveel geld erbij?

Waarom staat 'bestaanszekerheid' opeens zo hoog op de politieke agenda? Een van de aanleidingen daarvoor is de publicatie afgelopen zomer van het (eerste) rapport 'Een zeker bestaan' van de Commissie Sociaal Minimum. De regering had deze commissie onder voorzitterschap van socioloog Godfried Engbersen gevraagd om nieuwe normbedragen te berekenen voor het 'sociaal minimum'. Dat is het bedrag dat huishoudens minimaal nodig hebben om te kunnen rondkomen.

De conclusie van het rapport is helder: het huidige sociaal minimum is te laag. Uitgaande van berekeningen die het Nibud voor de commissie heeft gemaakt, komen huishoudens zonder kinderen bijna 100 tot 200 euro per maand tekort, terwijl bij huishoudens met kinderen in bepaalde gevallen het tekort kan oplopen tot zelfs bijna 500 euro. Het sociaal minimum zal dus flink omhoog moeten. (Overigens, wie had eigenlijk gevraagd om die commissie? Jawel, daar is-ie weer: Pieter Omtzigt)

Inmiddels is de betekenis van het begrip 'bestaanszekerheid' echter ver opgerekt. De Zeeuwse groep Blöf mocht dan zingen dat "Alles is liefde!", in den Haag klinkt het "Alles is bestaanszekerheid!" De verslaggever van NRC Handelsblad concludeerde bij de Algemene Beschouwen dat "onder dat begrip partijen inmiddels zo'n beetje al hun wensen en prioriteiten scharen. De portemonnee van lage en middeninkomens. De belastingdruk voor het bedrijfsleven. De betaalbaarheid van brandstof en openbaar vervoer. Maar ook: aandacht voor ouderenzorg, de woningmarkt, het klimaat."

Een bedenkelijke ontwikkeling. Als de betekenis van het begrip zozeer wordt opgerekt, kan de groep die het echt moeilijk heeft uit beeld raken. "Beste arme mensen, niet zeuren, we hebben het *allemaal* zwaar. We worden *allemaal* geconfronteerd met bestaanszekerheid, ook de middeninkomens, ook de bedrijven, ook de ouderen..." Met zo'n brede invulling worden de problemen van degenen wie het allemaal begon – landgenoten die iedere dag opnieuw de grootste moeite hebben om de eindjes aan elkaar te knopen – in feite gebagatelliseerd.

Tegelijk dreigt ook een andere valkuil, namelijk dat 'bestaanszekerheid' juist te smal wordt ingevuld, en wordt gereduceerd tot alleen maar een kwestie van inkomen. Het idee kan postvatten dat als de politiek nu maar het sociaal minimum verhoogt naar het juiste niveau, daarmee alle problemen weer zijn opgelost. En dat gevaar is zeer reëel, gezien de eeuwige neiging in Den Haag om alles plat te slaan tot koopkracht.

Deze lezing is een poging om enige orde te brengen in de chaos van het debat over bestaansonzekerheid. Is er misschien ook een middenweg tussen de uitersten van enerzijds "Alles is bestaanszekerheid!" en anderzijds "Bestaanszekerheid is meer geld voor de minima *en verder niets*"?

I

Ik begin met een algemeen punt: elk kabinet dat de burgers belooft volledige zekerheid te bieden, doet een belofte die het niet kan waarmaken, en legt zo de basis voor nog meer politiek wantrouwen.

Op zich begrijp ik best dat politici zich laten verleiden tot dergelijke beloftes. Al jaren wordt immers met grote zorg gesproken over de 'toenemende onzekerheid' in ons land. Als dat zo doorgaat, zo is de vrees, zal het ongenoegen hierover vroeg of laat leiden tot maatschappelijk protest. De gele hesjes hangen nu misschien nog aan de kapstok, maar pas op, de vlam kan zomaar opeens in de pan slaan. Dus niet gek dat politici iets aan die 'toenemende onzekerheid' willen doen.

Maar worden Nederlanders werkelijk zoveel meer dan vroeger geplaagd door gevoelens van onzekerheid? Opmerkelijk genoeg weten we het niet. Niemand heeft ooit gepeild hoe onzeker Nederlanders zich nu eigenlijk voelen, ook het Sociaal en Cultureel Planbureau niet. Daarom hebben eind 2021 mijn collega Anne-Greet Keizer en ik het zelf maar eens uitgezocht. Om precies te zijn: we hebben een *survey* afgenomen onder bijna 3000 Nederlanders, waarin we mensen vroegen hoe zeker of onzeker zij voelen over zaken als hun financiële situatie, hun kansen op de arbeidsmarkt, en hun kansen op de woningmarkt. De uitkomst? Gevoelens van onzekerheid komen wel wat vaker voor onder mensen met weinig inkomen, maar beperken zich allerminst tot die groep. Ook mensen met hogere inkomens zeiden regelmatig zich onzeker te voelen over dit soort aspecten van het leven.

Dus we hebben inderdaad een groot probleem? Dat valt nog te bezien. Laten we om te beginnen vaststellen dat we wereld nu eenmaal onzeker *is*. Of we het nu leuk vinden of niet, dat is de realiteit. Niemand weet hoe de werkgelegenheid en de prijzen zich gaan ontwikkelen, of en wanneer er een nieuwe crisis komt, wat die voor hen gaat betekenen, en wat voor de gevolgen zullen zijn van de klimaatverandering voor mensen als u en ik. Ook de politiek of onze medeburgers hebben nogal eens de neiging ons te verassen met zaken waarop we bepaald niet zaten te wachten. En als er morgen aan de andere kant van de wereld een nieuw virus overspringt van dier op mens, kan dat alles op zijn kop zetten. Niet gek dus dat mensen zich soms onzeker voelen.

Sterker nog, ik zou haast zeggen: gelukkig maar! Juist omdat de wereld en het leven onzeker zijn, is een milde dosis van gevoel van onzekerheid ook goed. Dit gevoel is misschien niet prettig, maar juist *daarom* kan het mensen aanzetten tot waakzaamheid en actie, zoals het nieuws bijhouden, tijd steken in het vergroten van hun *employability*, hun netwerk onderhouden, geld sparen voor onvoorziene tegenvallers, zich organiseren en opkomen voor hun belangen, enzovoort. We zouden pas echt een probleem hebben als iemand zich altijd over alles volledig zeker voelt, want dat is een recept voor gebrek aan alertheid, passiviteit en zelfgenoegzaamheid. Het is net als met stress. Het beste is niet volledige afwezigheid van spanning, maar een gezond niveau van spanning: niet te weinig, niet te veel. Op dezelfde manier zouden we kunnen spreken over een ‘gezond niveau van onzekerheid’.

Daarmee is natuurlijk niet gezegd dat we geen probleem zouden hebben, integendeel. Maar dat probleem heeft veeleer te maken met *verdeling*. In een wereld die ten principale wordt gekenmerkt door onvoorspelbaarheid en ongekendheid is ‘zekerheid’ een schaars goed. En het heeft er veel van weg dat dit schaarse goed tegenwoordig oneerlijk is verdeeld. Vooral in de onderste regionen van de samenleving lijkt er sprake van een fnuikende stapeling van onzekerheden. Daar tref je relatief vaak een combinatie van laag inkomen, problematische schulden, tijdelijke contracten, werkloosheid of arbeidsongeschiktheid, slechte huisvesting, hoge huren, gezondheidsproblemen, en vul maar aan. Nogmaals, de wereld is nu eenmaal onzeker, maar het lijkt erop dat vooral de groepen aan de onderkant de klappen mogen opvangen. Bij wie leeft onder zulke precaire omstandigheden, zal meestal geen

sprake zijn van een ‘gezond niveau van onzekerheid’, maar veeleer van chronische overbelasting en stress, met alle gevolgen van dien.

Kortom, het ‘eerlijke verhaal’ is dat volledige zekerheid nooit kan worden geboden. Wie anders suggereert, legt daarmee de basis voor nog meer politiek wantrouwen. Wat politici veel beter kunnen beloven, is zich in te zetten voor een eerlijker verdeling van de middelen, mogelijkheden en rechten die ons – enigermate! – kunnen beschermen tegen onzekerheid. Niet minder, maar ook niet meer.

II

Welke middelen, mogelijkheden en rechten zijn dat? Alle aandacht in ‘Den Haag’ is nu gericht op inkomen: hoe hoog moet het sociaal minimum zijn willen we kunnen spreken van bestaanszekerheid?

Dit is te beperkt. Natuurlijk is genoeg geld van groot belang. De berekeningen van de commissie laten zien dat hier echt een serieus probleem ligt. Maar dit is slechts het halve verhaal. Want waar gaat het mensen uiteindelijk om? Iedereen heeft bepaalde wensen en doelen voor het leven – interessant werk, goede gezondheid, prettige woning, een sociaal leven, en leuke partner, misschien ook kinderen. Om dat soort wensen en doelen te kunnen realiseren, moet je natuurlijk wel kunnen beschikken over voldoende financiële basis, *maar daarmee heb je nog geen zekerheid*. Zekerheid betekent ook de overtuiging (of in ieder geval een gegrond vertrouwen) dat die wensen en doelen ook echt bereikbaar zijn, en bovendien, dat als je ze eenmaal hebt gerealiseerd, je ze ook niet zomaar weer kwijt kunt raken. Iemand heeft geen zekerheid als hij morgen zomaar opeens alles kan verliezen, bijvoorbeeld vanwege ontslag, gebrek aan huurbescherming, fors stijgende kosten, of wat voor tegenvaller dan ook. Anders gezegd, zekerheid betekent niet alleen dat je *vandaag* de eindjes aan elkaar weet te knopen, maar dat je erop mag vertrouwen dat je dat *morgen* en *overmorgen* waarschijnlijk ook wel zal lukken. Zekerheid betekent ook gemoedsrust.

Het is dit toekomstgerichte aspect van zekerheid dat zich niet laat vangen in maandbedragen. Op zich is bekend hoe groot de kans is dat je wasmachine binnen nu en vijf jaar kapot gaat, en ook wat een nieuw exemplaar kost. Je kunt dus uitrekenen hoeveel je maandelijks opzij moet leggen om straks dat ding te vervangen. De

Commissie Engbersen neemt dat soort zaken dan ook mee in haar berekeningen, in de vorm van een opslag voor dit soort incidentele kosten. En als we dan toch bezig zijn, de commissie had misschien nog een stap verder kunnen gaan. Zij had bijvoorbeeld ook een opslag kunnen toevoegen voor tegenvallers waartegen iemand zich kan verzekeren, zoals een forse inkomensterugval bij arbeidsongeschiktheid of de noodzaak tot rechtsbijstand. Dan zouden mensen met weinig inkomen ook die risico's kunnen afdekken. Maar er zijn grenzen aan deze lijn van redeneren. Niet alles is verzekeraar. Er bestaat geen verzekering tegen alle denkbare gevolgen van een financiële en economische crisis, zoals inflatie en langdurige werkloosheid, er bestaat geen verzekering tegen dramatisch stijgende huizenprijzen, tegen de gevolgen van een oorlog in een ver land, zoals stijgende energiekosten, tegen de financiële consequenties van een scheiding of de noodzaak tot verlenen van mantelzorg, tegen ongewenste acties van onze medeburgers of de politiek... Niet alles in het leven is als een wasmachine.

Dus als de overheid de minima meer bestaanszekerheid wil bieden, komt zij er niet met alleen een hoger maandbedrag. Dan zal zij ook wetten en instituties moeten veranderen, en wel zo dat de scherpste kantjes van de onzekerheden van het leven worden afgeschaafd. Voorbeelden zijn meer ontslagbescherming, vormen van huurbescherming, ruimere mogelijkheden voor zorgverlof, een goede toegang tot het recht, en soms – zoals bij de pandemie en de energiecrisis – directe financiële steun. Gisteren bracht de commissie Engbersen het tweede deel van haar advies uit. Daarin trekt zij het perspectief inderdaad breder. De commissie bepleit ondermeer voor een voorspelbaarder en toegankelijker stelsel van sociale zekerheid, en voor 'aanvullend beleid' op het gebied van wonen, zorg en energie. Verstandige woorden, maar in de politiek ging het de laatste weken alleen nog maar over wie hoeveel erbij krijgt.

III

Er is nog een heel andere reden waarom alleen het verhogen van het sociaal minimum niet volstaat om bestaanszekerheid te bieden. Die heeft te maken met de begrensde capaciteiten van mensen.

In het rapport van de Commissie Sociaal Minimum wordt uitgegaan van een onrealistisch beeld van wat burgers weten en kunnen. De commissie baseert haar advies op berekeningen van het Nibud, en dat instituut gaat zijn calculatie uit van twee veronderstellingen, namelijk dat huishoudens “zeer goed met geld kunnen omgaan” en dat huishoudens “alle inkomensondersteuning aanvragen waarop ze recht hebben”. Anders gezegd, mensen beschikken altijd over alle relevante informatie, begrijpen en verwerken die ook altijd correct, nemen vervolgens ook altijd de juiste actie, en geven nooit geld uit aan niet-noodzakelijke dingen.

Voor alle duidelijkheid: de commissie en het Nibud weten natuurlijk best dat dit geen realistische veronderstellingen zijn, en erkennen dat ook. Hun keuze is echter goed te verdedigen. Ten eerste, als zij deze veronderstellingen *niet* zouden maken, ontbreekt elke vaste grond, en valt er überhaupt niets te berekenen. Ten tweede, het advies wordt daardoor urgenter. Immers, als blijkt dat zélfs mensen het niet redden die zeer goed met geld kunnen omgaan en alle inkomenssteun aanvragen, is er echt wat aan de hand. Dan kom je er niet met een extra cursus persoonlijke financiën of budgetbeheer. Dan moet de conclusie wel luiden dat de huidige bedragen echt te laag zijn.

Maar uitermate onbevredigend blijft het natuurlijk wel. We weten maar al te goed dat veel mensen niet voldoen aan dit ideaalbeeld – verre van dat. Lang niet iedereen beschikt over de cognitieve vaardigheden om de soms ingewikkelde regels en formulieren te begrijpen. En lang niet iedereen beschikt over voldoende ‘doenvermogen’. Dat begrip is tegenwoordig zeer populair in ‘Den Haag’. Het verwijst naar de non-cognitieve vermogens die nodig zijn om goede intenties ook daadwerkelijk om te zetten in de bijpassende actie, bij tegenslag toch door te zetten, en weerstand te bieden aan allerhande vormen van afleiding en verleiding. Grosso modo is ‘doenvermogen’ hetzelfde als wat psychologen ‘vermogen tot zelfregulatie’ noemen.

Onderzoek laat overtuigend zien dat mensen met weinig doenvermogen veel eerder in financiële problemen komen. Helaas is doenvermogen niet iets dat je makkelijk even leert. Integendeel, over hoeveel doenvermogen mensen beschikken, is net als intelligentie voor een belangrijk deel genetisch bepaald. In de eerste kinderjaren is deze eigenschap nog enigszins plooibaar en gevoelig voor interventie, maar na

ruwweg het zevende levensjaar zijn de kaarten wel geschud. En om het nog erger te maken, als iemand vervolgens in financiële problemen komt, blijken de stress en slapeloze nachten die dat oplevert zijn – mogelijk toch al gebrekkige – doenvermogen nog eens verder te ondermijnen. Zo wordt het nog moeilijker om financieel het hoofd boven water te houden.

De grote vraag is nu deze: als dat allemaal zo is, zou je de minima dan misschien een ‘gebrek aan doenvermogen’ opslag moeten geven? Een opslag waarmee ze de kosten zouden kunnen opvangen van financiële missers die voortkomen uit een gebrek aan doenvermogen, en die enige financiële ruimte kan creëren om uit de misère te komen? Die vraag werd mij door de Commissie Sociaal Minimum gesteld. Om daarop antwoord te kunnen geven, heb ik de literatuur erop nageslagen, en een survey gedaan onder een paar duizend Nederlanders op of even boven het sociaal minimum.

Kort samengevat was mijn conclusie ‘Nee, niet doen’. Zo’n doenvermogenopslag is het verkeerde antwoord op de juiste vraag. Ten eerste, hoewel er zeker een verband bestaat tussen inkomen en doenvermogen, zijn er óók onder de minima heel wat mensen die bewonderenswaardig zorgvuldig, wilskrachtig en gedisciplineerd zijn. Als zij toch financiële problemen hebben, komt dat dus door andere dingen. Dan is een doenvermogen-opslag onlogisch. Ten tweede, bij de minima die wél laag scoren op doenvermogen, zal een dergelijke opslag weinig verschil maken. Het probleem is dat deze mensen welhaast *per definitie* beschikken over weinig talent om zo’n extra opslag gedisciplineerd in te zetten voor optimaal budgetbeheer, en bijvoorbeeld te sparen voor onvoorziene tegenvallers. Juist *omdat* zij laag scoren op doenvermogen, is de kans reëel dat de financiële ruimte die deze opslag creëert, opgaat aan verleidingen en (andere) niet-noodzakelijke dingen.

Kortom, opnieuw schuilt de oplossing *niet* in de hoogte van het sociaal minimum *op zichzelf*. Wie mensen met weinig cognitieve capaciteiten en doenvermogen toch meer bestaanszekerheid wil geven, moet iets anders verzinnen. Hier zijn drie mogelijkheden. Ten eerste, maak financiële fouten minder waarschijnlijk en kostbaar door de regels eenvoudiger en doenlijker te maken. Voorkom ook dat systemen zodanig gekoppeld zijn dat één enkele misser meteen een serie van tegenvallers en steeds hogere boetes in gang zet. Ten tweede, investeer in hulp en ondersteuning in de buurt voor mensen die laag scoren op de vereiste capaciteiten. Die hulp en

ondersteuning zou zich niet alleen kunnen richten op financiële kwesties, maar ook op andere domeinen van het leven met mogelijke financiële gevolgen, bijvoorbeeld psychosociale problematiek. Ten derde, wacht niet af totdat mensen zichzelf melden voor een bepaalde voor inkomensondersteuning. Benader ze al eerder en actief, op basis van wat over hen reeds bekend is uit administratiesystemen.

Zo zijn er wel meer mogelijkheden te verzinnen. Waar het hier om gaat is dit: wat deze mogelijkheden met elkaar gemeen hebben, is dat ze het vraagstuk van bestaanszekerheid niet reduceren tot enkel de hoogte van het inkomen, maar aangrijpen op hoe we de zaken zijn in dit land hebben georganiseerd.

Bestaanszekerheid betekent dus ook: betere regels en voorzieningen die rekening houden met de grenzen aan cognitieve en non-cognitieve capaciteiten van mensen.

IV

Dan een fundamentele vraag: wat is eigenlijk het minimum waarvan we als samenleving vinden dat het gegarandeerd moet worden? Bedoelen we met 'bestaanszekerheid' alleen maar dat iedereen voldoende geld heeft om te kunnen overleven? Dat lijkt toch een tikkie mager, de lat mag wel wat hoger. Het doel zou een samenleving moeten zijn waarin iedereen beschikt over voldoende middelen en mogelijkheden voor actieve en productieve maatschappelijke participatie. Momenteel lijkt de veronderstelling dat om dat doel te bereiken, het voldoende is als iedereen kan beschikken over het sociaal minimum. Maar klopt dat wel?

Voor een antwoord op dit vraag keer ik terug naar mijn onderzoek. Daarin heb ik niet alleen gevraagd hoe vaak mensen betalingsproblemen ervaren, maar ook hoe vaak zij mentaal in beslag worden genomen door financiële zorgen, met stellingen als "Ik vraag me de hele tijd af of ik wel genoeg geld heb" en "Ik ben alleen bezig met wat ik nu moet betalen. De rest zie ik later wel". En dan blijkt dat de laagste inkomens veel sterker in beslag worden genomen door geldzorgen dan mensen die er wat ruimer bijzitten, ook als het ze nog wél lukt alle rekeningen op tijd te betalen. Sterker nog, misschien lukt ze dat wel juist *doordat* ze altijd maar bezig zijn met geld.

Dit resultaat is natuurlijk allesbehalve verrassend. Maar daarom niet minder waar. Het was al bekend dat leven op het sociaal minimum een groot beslag kan leggen op

iemand's *tijd*. Je moet bijvoorbeeld zorgvuldig alle uitgaven bijhouden, steeds nagaan waar de boodschappen het goedkoopst zijn en iets wellicht in de aanbieding is, uitzoeken op welke regelingen je recht heeft en die aanvragen, en vervolgens inkomensveranderingen nauwgezet in de gaten houden en tijdig doorgeven. Maar dit onderzoek laat zien dat het ook een groot beslag kan leggen op iemand's *geest*. De gedachten en gevoelens van mensen op het minimum worden veel vaker gedomineerd of zelfs volledig beheerst door financiële perikelen.

Hoe dat te beoordelen? Laten we eens in herinnering brengen wat er in de hedendaagse samenleving van de ideale burger wordt verwacht. Dat is niet alleen maar dat hij geen overlast veroorzaakt voor zijn omgeving. De ideale burger neemt actief zijn verantwoordelijkheid. Hij draagt zorg voor zijn eigen levensonderhoud en dat van zijn bloedverwanten, niet alleen vandaag maar ook morgen. Hij moet steeds één oog op de toekomst gericht houden, voortdurend werken aan zijn *employability* door zich geregeld bij te scholen en te ontwikkelen, zijn relevante netwerken onderhouden, en ook anderszins vandaag al maatregelen te nemen om de risico's van morgen zoveel mogelijk af te dekken. En niet alleen dat. Hij moet ook nog aandacht voor zijn omgeving hebben, zonodig mantelzorgtaken op zich nemen, en in de avonduren niet onderuitgezakt voor de buis hangen, maar bijvoorbeeld meepraten in het lokale participatietraject over de ontwikkeling van de buurt.

De vraag dringt zich op: hoe reëel is het te verwachten dat iemand aan deze verwachtingen kan voldoen als al zijn tijd en aandacht worden opgeslokt door financiële zorgen en beslommeringen? Als hij de hele dag alleen maar bezig is te overleven? Misschien moeten we een onderscheid gaan maken tussen een *sociaal minimum* en een *participatie-minimum*. Het eerste is wat mensen nodig hebben om financieel niet kopje onder te gaan, het tweede verwijst naar wat zij nodig hebben voor genoeg geestelijke rust en ruimte om ook al die *andere* dingen te doen die tegenwoordig van verantwoordelijke burgers worden verwacht. Waar die drempel van het participatie-minimum ligt, is niet bij voorbaat duidelijk. Vrijwel zeker hoger dan het sociaal minimum, maar dat vraagt om meer onderzoek. Het lijkt me in ieder geval nuttig het onderscheid te maken. Als een samenleving zoveel verwacht van burgers, is het in haar welbegrepen eigenbelang dat zoveel mogelijk burgers niet alleen de drempel van het bestaansminimum passeren, maar ook de drempel van het participatie-minimum.

Terug naar het begin. Vanwaar toch die plotse populariteit van het woord bestaanszekerheid? Aan de cijfers alleen kan het niet liggen. Afgaande op de statistieken zijn – individuele uitzonderingen daargelaten – armoede en schulden in Nederland de afgelopen jaren niet dramatisch toegenomen. Tien jaar geleden, in de nadagen van de financiële crisis van, was het land er slechter aan toe. Dus waarom nu opeens zoveel aandacht voor bestaanszekerheid?

Wellicht heeft het te maken met de lange termijn slingerbewegingen in de algemene oriëntatie van politiek en samenleving. Historici hebben vastgesteld dat er eens in de zoveel decennia een kentering optreedt in de overkoepelende doelen en waarden van beleid, en in de algemene opvattingen over de gewenste verhouding tussen overheid en burger. Dat geldt ook voor Nederland. In de eerste decennia na de oorlog overheerste de idee dat de overheid ons tegen alle risico's en onzekerheden van het leven kon beschermen, of dat op zijn minst dat moest proberen. Het waren de hoogtijdagen van de verzorgingsstaat. Zoals bekend is in de jaren tachtig afscheid genomen van dat idee, want het bleek domweg te veel gevraagd van de overheid. Sindsdien klinkt de mantra van 'eigen verantwoordelijkheid' en 'zelfredzaamheid': mensen moeten het zelf doen.

Maar na vier decennia lijkt dat recept ook uitgewerkt. Al zeker tien jaar is duidelijk dat het beleid van eigen verantwoordelijkheid en zelfredzaamheid lang niet altijd werkt, omdat het uitgaat van irreële veronderstellingen over wat mensen weten en kunnen. Niet iedereen is zo zelfredzaam als gehoopt en verwacht. Meer recent kwam daarbij de verontwaardiging over hoe (de excessen van) dit beleid mensen in de vernieling heeft geholpen, met diepe wonden in de relatie tussen overheid en burger als gevolg. Het laatste duwtje was de ongekenkende inflatie van de laatste anderhalf jaar. De overheid moet wel bijspringen. Per saldo lijkt de slinger nu weer terug te zwaaien van 'eigen verantwoordelijkheid en zelfredzaamheid' naar 'zorg en bescherming vanuit de overheid' – dit alles onder de noemer van 'bestaanszekerheid'.

En dus worden we dezer dagen getrakteerd op politiek kluitjesvoetbal. Bang om het vertrouwen (en de stem!) van de burgers te verliezen, gaat het plotsklaps in 'Den Haag' over niets anders dan bestaanszekerheid. Op zich is het een wenselijke koerscorrectie. Tegelijk is het risico van een politiek 'eigen goal' niet denkbeeldig. Er

kunnen makkelijk beloftes worden gedaan (of gehoord) die niet kunnen worden waargemaakt, waardoor burgers alleen maar wantrouwender worden over de politiek. Zoals gezegd, 'Den Haag' kan niet alle onzekerheid wegnemen. De kwestie is veeleer hoe we kunnen zorgen voor een eerlijke verdeling van de middelen, mogelijkheden en rechten die ons – enigermate! – kunnen beschermen tegen onzekerheden.

Een essentieel element hierbij is een toereikend sociaal minimum. De commissie Engbersen laat overtuigend zien dat de huidige normbedragen te laag zijn. Maar bestaanszekerheid gaat over meer dan alleen een toereikend inkomen. Om mensen voldoende te wapenen tegen de onzekerheden van het leven, hebben ze ook bepaalde wettelijke rechten en collectieve voorzieningen nodig, evenals een toegankelijke infrastructuur voor hulp en ondersteuning. Niet iedereen beschikt over de capaciteiten om het allemaal zelf te regelen en op te lossen.

Kortom, misschien wordt het tijd om het oude verhaal van 'eigen verantwoordelijkheid' te vervangen door een nieuw verhaal over 'gedeelde verantwoordelijkheid'. Laten we bestaanszekerheid niet zien als een individueel maar een relationeel begrip, als een bepaalde verhouding en rolverdeling tussen overheid en burgers. Voldoende bestaanszekerheid is een coproductie.

Dank voor uw aandacht!